

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Εισαγωγικά

Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Π.) δέν καταγράφεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Πρ.) νά διέρχεται ἀπό τήν Θεσσαλία οὔτε νά παραμένει σέ κάποια πόλη της. Ἐπίσης δέν συνέγραψε Ἐπιστολή πρὸς τήν Λάρισα (πρὸς Λαρισαίους) ἢ τήν Ὑπάτη (πρὸς Ὑπαταίους), ἐνῶ δέν μνημονεύει κανέναν Θεσσαλό συνεργάτη στίς ἐπιστολές του. Πολύ μεταγενέστερα ἀναφέρεται ὁ μαθητής τοῦ Παύλου Ἡρωδίων (*Ρωμαίους*, 16, 11) νά ἔρχεται στήν Ὑπάτη, τήν βυζαντινή Νέα Πάτρα¹. Ὅπως ἀναφέρει ἡ Α. Ἀβαγιανού: «Στίς ἀρχές τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἤλεγχαν τίς Ὀμοσπονδίες τῆς Θεσσαλίας: τοὺς Θεσσαλούς, τοὺς Μάγνητες, τοὺς Περραιβούς, τοὺς Αἰνιάνες, τοὺς Οἰταίους. Μετά, ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς μειώθηκε σέ δύο: τήν Ὀμοσπονδία τῶν Θεσσαλῶν καί αὐτήν τῶν Μαγνήτων. Τέσσερις πόλεις ἦταν οἱ πρωτεύουσες πόλεις τῆς περιοχῆς: Λάρισα, Δημητριάς, Φθιώτιδες Θῆβαι, Ὑπάτη. Ἡ Λάρισα ἦταν ιδιαίτερα σημαντική»². Ἐξάλλου, ἡ Λάρισα ἦταν σέ ὄλην τήν Ρωμαϊκήν ἀποικιοκρατία (196 π.Χ. κ.ἔ.) τό πῶς σημαντικό πολιτικό κέντρο τῆς Θεσσαλίας, ἔδρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ὅπως καί οἱ Θεσσαλοί, ὡς ἓνα σημεῖο, ἔλεγχαν τοὺς Δελφούς καί τήν ἀμφικτυονία τους³. Συνεπῶς, προκύπτει ἡ ἀπορία ἀναφορικά μέ αὐτή τήν ἀπουσία. Γιά νά τήν ἐπιλύσω, θά ἀπαντήσω στό ἐρώτημα ἐάν ἡ συγκεκριμένη περιοχὴ ἀποτελοῦσε ἀξιοθέατο στά αὐτοκρατορικά χρό-

¹ Ἀβραμέα Ἄννα, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τήν ἱστορικὴν γεωγραφίαν*, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Ἐν Ἀθήναις 1974, 39, σσ. 199-200.

² Ἀβαγιανού Ἀφροδίτη, *ΕΡΜΗ ΧΘΟΝΙΩΙ: Θρησκεία καί ἀνθρωπος στή Θεσσαλία. Λατρεῖες σπὴν περιφέρεια τοῦ Ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου*, Ἀθήνα, 2002, σσ. 65-105, ἐδῶ σ. 77.

³ Zachos Georgios, *Tabula Imperii Romani*, Thessaly, Academy of Athens, 2021, σσ. 19-21.

νια και, εάν η απάντηση είναι θετική, θά στρέψω τόν φακό μου στόν Λουκά και τίς *Πράξεις*⁴. Σημειωτέον ότι μέ τό θέμα ἔχει ἀσχοληθεῖ ὁ Στ. Γουλουλῆς⁵, στόν ὁποῖο καί ὀφείλω εὐχαριστίες καί γιά τήν προτροπή συγγραφῆς τοῦ ἀνωτέρω πονήματος πού ἀπαντᾷ στό ἐρώτημα γιατί ὁ Παῦλος δέν πέρασε ἀπό τήν Θεσσαλία, ἀλλά καί γιά τίς πληροφορίες γιά τήν Θεσσαλία πού προσφέρει μέ τό ἔργο του, ἀποθησαυρισμένο στό academia.edu.

1. Ἡ Θεσσαλία ὡς ἀξιοθέατο κατά τά αὐτοκρατορικά χρόνια (:)

Ὁ Lionel Casson, στό μνημειῶδες ἔργο του *Τό Ταξίδι στόν ἀρχαῖο Κόσμο*⁶ ἀπαντᾷ θετικά, παραθέτοντας τό ταξίδι ἐνός προγενέστερου Παύλου:

Καθώς τελείωνε τό καλοκαίρι τοῦ 167 π.Χ., ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, (ἀπεβ. στίς 2 Αὐγούστου 216 π.Χ.) ἀρχιστράτηγος τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, βρισκόταν στή βόρεια Ἑλλάδα καί ἀναπανόταν στίς δάφνες τῆς νίκης του μετά τόν σκληρό ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἱστορικός Λίβιος (Titus Livius, 59 π.Χ.-17 μ.Χ.) διηγῆται ὅτι τότε «ἀποφάσισε νά περιηγηθεῖ τήν Ἑλλάδα γιά νά δεῖ αὐτά πού ἡ μεγάλη φήμη τους τά παρουσίαζε μεγαλύτερα ἀπό ὅ,τι τά ἔβλεπαν τά μάτια... Χωρίς μεγάλη ἀκολουθία... πέρασε στή Θεσσαλία καί ἔφτασε στό φημισμένο μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ἐδῶ πρόσφερε θυσιά στόν Ἀπόλλωνα... Στή Λιβαδειά πῆγε στόν ναό τοῦ Δία Τροφονίου καί εἶδε τό στόμιο τῆς σπηλιάς στήν ὁποία εἰσέρχονταν ὅσοι ἐπιθυμοῦσαν νά θέσουν κάποιο ἐρώτημα στούς θεούς... Ἀπό ἐκεῖ πῆγε στή Χαλκίδα γιά νά δεῖ τόν Εὐριπο καί τήν Εὐβοία, τό μεγάλο νησί πού ἐνώνεται μέ γέφυρα μέ τή στεριά. Ἀπό τή Χαλκίδα πέρασε τρία μίλια ἀπέναντι, στήν Αὐλίδα, τό περίφημο λιμάνι πού μιά φορά κι ἕναν καιρό εἶχαν συγκεντρωθεῖ τά χίλια πλοῖα τοῦ στόλου τοῦ

⁴ Δεσπότης Σωτήρης, *Ὁ ἀπ. Παῦλος στήν Ἀθήνα. Συγχρονική Ἑρμηνεία τοῦ Πρ. 17*, Ἀθήνα, Ἄθος, 2009. Δεσπότης Σ., *Ἡ ἱεραποστολική Περιοδεία τοῦ Παύλου στόν Ἑλλαδικό χῶρο (Μακεδονία - Ἀχαΐα - Ἀσία, Ἀθήνα, Οὐρανός 2010 σσ. 367. Δεσπότης Σ., «Ἀναμνησκόμενος τίς Ταυτότητες τῶν Χριστιανῶν τῆς Μεσογείου τόν 1ο καί 2ο αἰ. μ.Χ. Ἡ Πολυφωνία τοῦ Ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ», Ἀνοικτά Ἀκαδημαϊκά Ἡλεκτρονικά Συγγράμματα, ΚΑΛΛΙΠΟΣ, Ἀθήνα 2022 <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/8582>.*

⁵ Γουλουλῆς Σταυρός, «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας καί ἡ Θεσσαλία», *Ἀχιλλίου Πόλις*, 13, Μάιος 2025, σσ. 211-234.

⁶ Casson Lionel, *Τό Ταξίδι στόν ἀρχαῖο Κόσμο* (Μετάφραση: Λίνα Σταματιάδη, Ἐπιμέλεια: Ἀντιγόνη Φιλίππουπούλου, Μορφωτικό Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήνα 2023, σσ. 287-291.

Ἀγαμέμνονα· ἐκεῖ βρίσκεται καί ὁ ναός τῆς Ἄρτεμις, ὅπου ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλείων πέτυχε οὐριο ἄνεμο γιὰ τὸ ξεκίνημα τῶν πλοίων πρὸς τὴν Τροία, θυσιάζοντας τὴν κόρη του στὸν βωμὸ τῆς θεᾶς. Ἀπὸ ἐκεῖ ἤρθε στὸν Ὠρωπὸ τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἕνας ἀρχαῖος μάντης [ὁ Ἀμφιάραος] λατρεύεται σάν θεός· ὁ ναός του εἶναι παλιός καί σέ πολὺ ὠραία τοποθεσία, γεμάτη πηγές καί ρυάκια. Ὑστερα ἔφτασε στὴν Ἀθῆνα, ἐπίσης ξακουστή γιὰ τίς ἀρχαιότητες της, ἀλλὰ καί γεμάτη ἀκόμη μὲ πολλὰ ἀξιοθέατα: τὴν Ἀκρόπολη, τὸ λιμάνι, τὰ τεῖχη πού ἔνωναν τὴν πόλη μὲ τὸν Πειραιᾶ, τὸν ναύσταθμο... ἀγάλματα θεῶν καί ἀνθρώπων, σημαντικὰ δείγματα κάθε τεχντροπίας καί ὑλικοῦ. Πρὶν φύγει ἀπὸ τὴν πόλη πρόσφερε θυσία στὴν Ἀθηνᾶ, τὴν προστάτιδα τῆς Ἀκρόπολης, καί προχώρησε στὴν Κόρινθο, ὅπου ἔφτασε τὴν ἐπόμενη μέρα». Τὰ ἀξιοθέατα, πού διάλεξε νὰ ἐπισκεφθεῖ ὁ Παῦλος, ἀντιπροσωπεύουν κατὰ γράμμα τίς προτιμήσεις τῆς μεγάλης πλειονότητας τῶν τουριστῶν πού ἀκολούθησαν. Ὁ Παῦλος δὲν ἦταν Ἡρόδοτος, νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ἦθη καί τὰ ἔθιμα τῶν ἀνθρώπων καί νὰ πιάνει κουβέντα μὲ νεωκόρους καί ἐπιχειρηματίες. Ἐνδιαφερόταν, σχεδὸν ἀποκλειστικά, γιὰ τὰ μνημεῖα του παρελθόντος. Καί, ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος, ἔδωσε προτεραιότητα σέ ὅσα τιμοῦσαν τοὺς θεούς· δεύτερα στὴ σειρά ἔρχονταν ὅσα εἶχαν σχέση μὲ τὴ μυθολογία καί τὴν ἱστορία. Ἔτσι εἶδε τοὺς μεγάλους ναοὺς τῶν Δελφῶν, τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Ὠρωποῦ, τῆς Ἐπιδαύρου, ἐπισκέφθηκε τὸ λιμάνι ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων συγκέντρωσε τὸν στόλο γιὰ τὴ μυθικὴ ἐκστρατεία τῆς Τροίας, καί τὴ ναυτικὴ βάση ἢ ὅποια, δυνάμει αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του, ἔκανε μεγάλο τὸ ὄνομα τῆς Ἀθῆνας. Συμπεριέλαβε τὸ ἄγαλμα τοῦ Δία στὴν Ὀλυμπία, ὄχι τόσο γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ του ἀξία ὅσο γιὰ τὴ φήμη του καί γιὰ τὸ δέος πού ἐνέπνεε στὸν θεατὴ (ὅπως λένε, εἶπε: «Ὁ Φειδίας ἔπλασε τὸν Δία τοῦ Ὀμήρου!»). Καί περιέλαβε ἐπίσης ἕνα ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς φύσεως, τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου –πλάτους μόλις 40 μέτρων– μεταξύ Στερεᾶς Ἑλλάδας καί Εὐβοίας, ὅπου ὑπάρχει θαλάσσιο ρεῦμα μὲ ταχύτητα 4-6 μίλια τὴν ὥρα, πού ἀλλάζει κατεύθυνση μὲ ἀνησυχητικὴ ἀκαταστασία. Ἀνάμεσα στὰ ἀξιοθέατα, πού περιέλαβε στὸ δρομολογίό του ὁ Αἰμίλιος Παῦλος μόνον ἕνα εἶχε σχέση μὲ τὴ φύση, ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου. Καί πῆγε ἐκεῖ, ὄχι γιὰ συναισθηματικούς ἢ αἰσθητικούς λόγους, ἀλλὰ γιὰ νὰ δεῖ ἕνα ἀξιοπερίεργο. Σήμερα κάνουμε μακρινὰ ταξίδια γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦμε ὁμορφα τοπία, ἢ δύσκολες ἀναβάσεις γιὰ νὰ ἀπολαύσουμε ἕνα μεγαλόπρεπο πανόραμα, καί δείχνουμε ἰδιαίτερη προτίμηση σέ ἄγρια καί παρθένα μέρη, ὅπου δὲν ἔχει ἀκόμη ἐπέμβει τὸ ἀνθρώπινο χέρι. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν τὸν κόπο

νά σκαρφαλώσουν σέ βουνό μόνο για όρισμένο σκοπό, για νά εξετάσουν από ποιά σημεία μπορούσε νά περάσει ένας όρεινός δρόμος, ή αναζητώντας κάποιο θαύμα τής φύσεως στήν κορυφή του. Δέν ενδιαφέρονταν καθόλου νά ἀτενίζουν όρσειρές μέ πριονωτές χιονοσκέπαστες κορυφές, έμεναν αδιάφοροι στήν αύστηρή όμορφιά τής άπέραντης στέπας. Τό μόνο πού χαίρονταν σέ ένα τοπίο ήταν ή *amoenitas*, ή χάρη του. Όρισμένα φυσικά τοπία έγιναν αξιοθέατα χάρη στή λογοτεχνική τους φήμη, όπως σήμερα οί λίμνες τής Άγγλίας. Τυπικό παράδειγμα, ή κοιλάδα τών Τεμπών στήν Ελλάδα, πού τίς χάρες της τραγούδησαν ό ένας μετά τόν άλλον οί ποιητές καί αντίγραφό της αποτελούσαν οί θαυμαστοί κήποι τής έπαυλης του Άδριανού σιά Τίβουρα.

Έκτός από τούς Λατίνους, όπως τόν συγγραφέα Κλαύδιο Αιλιανό⁷, στίς αρχές του 3ου μ.Χ. αιώνα, καί ό Γρηγόριος Θεολόγος Πρός τόν Άδελφιο τόν Σχολαστικό, έστω κι αν υπογραμμίζει την χάρη ενός άλλου τοπίου, τό συγκρίνει μέ τίς χλιοτραγουδισμένες πεδιάδες του θεσσαλικού τοπίου, τό όποιο διέσχιζαν οδεύοντας προς τήν Αίώνια Πόλη, ώστε εκτός τών άλλων νά αποφύγουν τήν κίνηση τής Έγνατίας⁸: *Πράγματι, παρ' ότι έχω ήδη δει πολλά καί σέ πολλούς τόπους, κι άκόμη περισσότερα τά 'χω θωρήσει, μέ τόν νοΰ από περιγραφές στίς διηγήσεις τών παλιών, θεωρώ πλέον άσήμαντα όλα όσα αντίκρισα κι όλα όσα άκουσα σέ σύγκριση μέ τά κάλλη αυτου του τόπου. Ένα τίποτα ό περίφημος Έλικώνας! Μυθος τά Νησιά τών Μακάρων! Κάτι άσήμαντο ή πεδιάδα τής Σικυώνας! Οί διηγήσεις για τόν Πηνειό, πού λένε ότι πλημμυρίζει κατά μήκος τίς όχθες του μέ τό πλούσιο ρεύμα του καί κάνει καρπερές τίς χλιοτραγουδισμένες πεδιάδες τών Θεσσαλών, ένας άκόμη κομπασμός τών ποιητών. [4] Τί άπ' όσα υπάρχουν σέ όποιονδήποτε από αυτους τούς τόπους δέν μπορούν νά τό επιδείξουν τά Βάνωτα μέ τά δικά τους (Μετάφραση Π. Παρθένη)*⁹.

⁷ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%84%CF%89%CE%BD%CE%A4%CE%B5%CE%BC%CF%80%CF%8E%CE%BD>

⁸ Κατά τή διάρκεια τής Ρωμαιοκρατίας ή Έγνατία υπήρξε αύστηρά *Via Militaris* - στρατιωτική όδός. Έτσι τήν χαρακτηρίζει ό Κικέρων, ό όποιος τί διέτρεξε από τό Δυρράχιο ως τή Θεσσαλονίκη τό 59/58 π.Χ. Ό μέγας ρήτωρ πού μιλάει για πρώτη φορά «*De via nostra militaris*» αναφέρει ότι ή κίνηση ήταν τόση από Δύση προς Άνατολή, ώστε αναγκάστηκε νά επιστρέψει στή Ρώμη μέσω Θεσσαλίας!

⁹ *Ό Παράδεισος καί ή Κόλαση στή Γη. Προσωπικές έμπειρίες του Βασιλείου Καισαρείας, του Γρηγορίου Νύσσης καί του Ιωάννου Κωνσταντινουπόλεως*, Μετάφραση Παρθένης Πέτρος, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, 2024, σ. 31.

2. Η σιωπή τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων σχετικά μέ τί Θεσσαλία

Ἐστιάζουμε πλέον στίς *Πράξεις* ὥστε νά δώσουμε ἀπάντησι στό ἐρώτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ.

- Ὁ Λουκάς (Lucas), σέ ἀντίθεσι πρὸς τό «Λουκιανός»/«Λούκιος» (Lucianus <Lux), δέν ἐτυμολογεῖται ἀπό τό Φῶς ἀλλά εἶναι «ο καταγόμενος ἀπό τί Λουκανία / Λευκανία (Lucania = περιοχή στίς δυτικές ἀκτές τῆς Ν. Ἰταλίας) (Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας*, Ἀθήνα, 1998, σ. 1028), Lucanus / Λευκανός. Βέβαια λέξεις ὅπως τό ὄνομα Λουκάς καί τά ὅμοια ἴσως παρετυμολογικά νά συνδέονταν μέ τό Φῶς (Lucina = Ἥρα Φωσφόρος, κ.ο.κ.), ἄν καί στό δίτομο βιβλικό ἔργο τοῦ συγκεκριμένου (*Εὐαγγέλιο καί Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*) αὐτό δέν τεκμαίρεται. Ὁ ἱατρός συγγραφέας τῆς Κ.Δ. ἀπευθύνεται σέ ἕναν συγκεκριμένο ἀποδέκτη (ἴσως καί χορηγό τοῦ ἔργου του) μέ τό ὄνομα *Θεόφιλος*. Ἐνῶ στήν *Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη* γίνεται λόγος ὄχι γιά Ἀπόλλωνα, ἀλλά γιά Ἀπολλύωνα (δηλαδή Καταστροφέα, καί μάλιστα στήν ἴδια συνάφεια μέ τήν ἀναφορά στήν φαρμακεία – «μαγεία» [κεφ. 9]), καί στήν Πέργαμο (τήν ἔδρα του ὀφιοῦχου Ἀσκληπιοῦ, τοῦ ἱατροῦ θεοῦ) ὡς τήν ἔδρα τοῦ Θρόνου τοῦ Σατανᾶ, ὁ Λουκάς ἀσκεῖ μόνον ἔμμεσι κριτική στή Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία καί τόν Σεβαστό - Καίσαρα, πού προσαπανδιζόταν ὡς γιός τοῦ Ἀπόλλωνα. Αὐτό συνέβη διότι ἡ ρωμαϊκή ἐξουσία στήν ἐποχή του δέν εἶχε «θεοποιηθεῖ» στόν βαθμό πού αὐτό θά συμβεῖ στά τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Δομιτιανοῦ. Σημειωτέον ὅτι, σύμφωνα μέ ἀρχαία παράδοσι, ὁ Λουκάς κοιμήθηκε σέ μεγάλη ἡλικία στήν Βοιωτία, ἡ ὁποία (κατ' ἐξοχήν οἱ παρακείμενοι Δελφοί, στόν Ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνα, ὅπου χρημάτισε ἱερέας καί ὁ Πλούταρχος) συνδεόταν ἄμεσα μέ τί Θεσσαλία, ὅπως διαπιστώσαμε καί στό ταξίδι ἀναφυγῆς τοῦ Ρωμαίου Παύλου. Συνεπῶς, τό ἐρώτημα τῆς ἀπουσίας τῆς Θεσσαλίας στό ἔργο τοῦ Λουκά γίνεται ἀκόμη πιό «ἐπιτακτικό».

- Ὁ Λουκάς δέν συγγράφει μιᾶ Ἱστορία τοῦ Πρωτοχριστιανισμοῦ, ἕνα συστηματικό ἱστορικό ἔργο γιά τήν διάδοσι στήν Οἰκουμένη τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὀνομαζόταν ἀρχικά «ἡ Ὁδός». Γι' αὐτό καί παραλείπει τόν ἐκχριστιανισμό τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς «πολιτιστικῆς πρωτεύουσας» τῆς Μεσογείου καί τοῦ σιτοβολῶνα τῆς Αἰώνιας Πόλης. Ὁ μόνος, πού μνημονεύεται μέ καταγωγή ἀπό τήν πόλιν τῆς Κλεοπάτρας, εἶναι ὁ Ἀπολλῶς, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη κατηχηθεῖ στήν Ὁδό τοῦ Κυρίου (καί ὄχι τοῦ Βαπτιστῆ) καί στήν Ἔφεσο

(ὅπου ὁ ἴδιος δέν διέθετε μαθητές) δέχθηκε τὴν πληρότητα τῆς Διδασκαλίας ἀπὸ μία γυναῖκα (τὴν Πρίσκιλλα), σύζυγο τοῦ Πόντιου Ἀκύλα.

• Ὁ Λουκᾶς δέν δείχνει νά ἐνδιαφέρεται στό ἔργο του γιὰ ἐπίγειες «ἰερές Ὀδοῦς». Ὅπως ὑπογραμμίζει καί ὁ προμνημονευθεῖς Casson, ἡ Ἀλεξάνδρεια Τρωάς, ὅπου τό ὄραμα τοῦ Μακεδόνα κινητοποιεῖ στή διάβαση στήν Εὐρώπη μέσῳ Σαμοθράκης, δέν ταυτίζεται μέ τό Ἴλιον – τὴν ἀρχαία Τροία (τὴν ὁποία ἀνακαίνισαν οἱ Ρωμαῖοι, καθὼς συνδεόταν μέ τόν Αἰνεΐα). Εἶναι 30 χλμ. νοτιότερα καί ἄρα κάθε «συμβολική» ἐρμηνεία τοῦ συγκεκριμένου τοπόσημου δέν εὐσταθεῖ. Ἡ Ὀδός, πού διατρέχει τό δίτομο ἔργο (*Εὐαγγέλιο, Πράξεις*) τοῦ προσωπικοῦ ἱατροῦ τοῦ Παύλου, εἶναι ἀπὸ τὴν Γαλιλαία καί τό ὄρος τῆς Μεταμόρφωσης πρὸς τὴν Ἱερουσαλίμ – τὴν «Αἴγυπτο» καί τό ὄρος τῆς «Παραμόρφωσης», καί ἀπὸ ἐκεῖ (μετά τὴν Ἀνάληψη) μέσῳ ναυαγίου πρὸς τὴν Αἰώνια Πόλη. Εἶναι ἀδιάφορη γιὰ τόν Λουκᾶ καί τὴν παρουσία τοῦ Παύλου στό κλεινόν ἄστου ἀκόμη καί ἡ «Ἱερά Ὀδός» τῶν Ἀθηναίων τὴν ὁποία ἀκολούθησαν καί Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες γιὰ νά μνηθοῦν στή Ἐλευσίνα Μυστήρια. Ἴσως μάλιστα νά τὴν διέβη, ὅταν ὄδευσε πρὸς τὴν Κόρινθο, ἂν καί τό πιθανόν ὅτι ἔφθασε στήν πόλη τῆς Ἀφροδίτης διὰ θαλάσσης, ὥστε νά ἀποφύγει τίς δυσκολίες τῆς συγκεκριμένης πεζοπορίας, πού ἀντιμετώπισε ἀντίστροφα (ἐρχόμενος πρὸς τό κλεινόν ἄστου) ὁ Θεσῆας μέσῳ τῶν ἄθλων του.

• Ἡ πρώτη συνάντηση τοῦ Παύλου μέ τὴν Θεσσαλία θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ κατὰ τὴ Β΄ Περιοδεία, δηλαδή μετά τὴν Βέροια. Τότε ὑποχρεώνεται, λόγῳ διωγμοῦ, νά «κατέβει» στήν Ἀθήνα, καί μάλιστα γιὰ πρώτη φορά μόνος (Πρ. 17, 14-15): *¹⁴εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορευέσθαι ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ὑπέμεινάν τε ὃ τε Σίλας καὶ ὁ Τίμóθεις ἐκεῖ. ¹⁵οἱ δὲ καθιστάνοντες τὸν Παῦλον ἤγαγον ἕως Ἀθηνῶν, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσιν πρὸς αὐτὸν ἐξήρσαν.* Σέ αὐτό τό σημεῖο ὁ Κώδικας Βέζα (5ος αἰ. μ.Χ.) προσθέτει *παρῆλθεν δὲ τὴν Θεσσαλίαν· ἐκωλύθη γὰρ εἰς αὐτοὺς κηρῦσαι τὸν λόγον.* Προφανῶς στήν ἐποχὴ του, ἀπασχολοῦσε ἔντονα τοὺς ἀναγνώστες τοῦ κώδικα τό ἐρώτημα τῆς παρούσας ἐργασίας. Ὁ συγκεκριμένος κώδικας ἀπαντᾷ ἀνακαλῶντας δύο προηγούμενες συνεχόμενες ματαιώσεις στήν Ἀσία (Πρ. 16, 6-8): *⁶Διῆλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ. ⁷ἔλθόντες δὲ κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπέειραζον εἰς τὴν Βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἶασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα Ἰησοῦ. ⁸παρελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν κατέβησαν εἰς Τρωάδα.* Ὑπονοεῖ

ἴσως ὅτι, ὅπως στήν Ἀσία καί εἰδικότερα τήν Ἔφεσο, ἡ παρουσία τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν μετατίθεται γιά ἀργότερα. Κάτι παρόμοιο σύμφωνα μέ τόν ἴδιο Κώδικα θά γίνει καί στό 20, 3 (βλ. ἀμέσως κατωτέρω).

• Μία ἄλλη διάσχιση τῆς Θεσσαλίας πραγματώνεται στήν Γ' περιοδεία τοῦ Παύλου. Σημειώνει ὁ Λουκάς:

20, 1 κ.έ.: ¹Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον μεταπεμφόμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ παρακαλέσας, ἀσπασάμενος ἐξῆλθεν πορεύεσθαι εἰς Μακεδονίαν. ²Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῶν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. ³ποιήσας τε μῆνας τρεῖς· γενομένης ἐπιβουλῆς αὐτῷ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν¹⁰, ἐγένετο γνώμη τοῦ υποστρέφειν διὰ Μακεδονίας. ⁴Συνείπετο δὲ αὐτῷ Σώπατρος Πύρρου Βεροιαῖος, Θεσσαλονικέων δὲ Ἀρίσταρχος καὶ Σεκοῦνδος, καὶ Γάϊος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος, Ἀσιανοί¹¹ δὲ Τυχικός καὶ Τρόφιμος. ⁵Οὗτοι δὲ προελθόντες ἔμεινον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι, ⁶ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων καὶ ἦλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρι ἡμερῶν πέντε, ὅπου διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτὰ.

ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ¹²

• Ἦταν δὲ ἔπαυσε ὁ θόρυβος καὶ ἔστειλε ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὲς καὶ παρηγόρησε, ἀφοῦ τοὺς ἀσπίαστηκε ἀναχώρησε γιὰ νά πάει στή Μακεδονία. ²Αφοῦ δὲ πέρασε ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ τοὺς παρηγόρησε μέ ὁμιλίες πολλές, ἦλθε στήν (νότια) Ἑλλάδα. ³Ὅπου κι ἔμεινε τρεῖς μῆνες. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν ἐπιβουλεύτηκαν, ἐνῶ ἔμελλε νά ἀποπλεύσει γιὰ τή Συρία, ἀποφασίσθηκε νά ἐπιστρέφει (στήν Ἀσία) διὰ μέσου τῆς Μακεδονίας. ⁴Τὸν συνόδευαν δὲ μέχρι τήν Ἀσία ὁ Σώπατρος τοῦ Πύρρου ἀπὸ τῆ Βέρροια, καὶ ἀπὸ τοὺς Θεσσαλονικεῖς ὁ Ἀρίσταρχος καὶ ὁ Σεκοῦνδος, καὶ ὁ Γάϊος ἀπὸ τῆ Δέρβη καὶ ὁ Τιμόθεος, καὶ ἀπὸ τήν Ἀσία ὁ Τυχικός καὶ ὁ Τρόφιμος. ⁵Αὐτοὶ ἀφοῦ προπορεύθηκαν, μᾶς περιμέναν στήν Τρωάδα. ⁶Ἐμεῖς δὲ ἀποπλεύσαμε μετὰ τίς μέρες τῶν Ἀζύμων (τοῦ Πάσχα) ἀπὸ τοὺς Φιλίππους καὶ ἦλθαμε σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς συναντήσαμε στήν Τρωάδα σέ πέντε ἡμέρες. Ἐκεῖ μείναμε ἑπτὰ ἡμέρες.

Ἐν προκειμένῳ, ἀπαντᾷ τό μοναδικό χωρίο, ὅπου στήν Κ.Δ. ἡ λέξη Ἑλλάς

¹⁰ D: ἠθέλησεν ἀναχθῆναι εἰς Συρίαν, εἶπεν δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτῷ.

¹¹ D: Ἐφέσιοι.

¹² Ἡ μετάφραση εἶναι δική μου.

δέν συνδέεται με τὰ ἔθνη ἀλλὰ ἀναφέρεται στὴν Ἀχαΐα (ἐπαρχία). Ὁ ὄρος (Ελλάς) συνδέεται κατ' ἐξοχὴν μετὰ τὴν Θεσσαλία, ἀκόμη καὶ ἀργότερα στὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ¹³. Δέν ἀποκλείεται μετὰ αὐτὸν τὸν ἕμμεσο τρόπο νὰ δηλώνεται καὶ ἡ ὑπὸ διερεύνηση περιοχὴ. Βεβαίως ὁ Παῦλος ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κόρινθο πρὸς τὴν Μακεδονία καὶ ἐπιτελώντας τὴν τόσο σημαντικὴ γιὰ ἐκείνον λογεΐα (= ἔρανο), θὰ ἦταν λογικὸ νὰ περνοῦσε καὶ ἀπὸ τὴν (πλούσια) Θεσσαλία ὥστε νὰ συλλέξει καὶ ἀπὸ ἐκεῖ συνδρομὴ. Στὴν Λάρισα π.χ. ὑπῆρχε Ἰουδαϊκὴ κοινότης¹⁴. Τότε, ὅμως, θὰ τὸν συνόδευε καὶ κάποιος Θεσσαλὸς στὴν «ἀγία Σιών» καὶ ὡς μάρτυς καὶ ὡς ἀπαρχὴ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου του (ὅπως συμβαίνει ἀνωτέρω στὸ Κεῖμενο μετὰ τὴ Βέρροια, τὴ Θεσσαλονίκη κ.ο.κ.). Ἀλλὰ καὶ καράβι, ἐάν χρησιμοποιοῦσε ὁ Π. γιὰ νὰ ταξιδέψει ἀπὸ τὴν Κόρινθο πρὸς Μακεδονία, πάλι προκαλεῖ ἐντύπωση τὸ ὅτι δέν κάνει κάποια στάση στὴ Θεσσαλία, ὅταν ἀντίστροφα στὸ ἀνατολικὸ Αἰγαῖο ὁ Λουκᾶς καταγράφει ὅλους τοὺς σταθμούς, ὅπου προφανῶς ἀπλῶς διανυκτέρευε (20, 14-16: Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Μυτιλήνη, Μίλτος).

Ἡ ἀπάντηση σὲ αὐτὴ τὴν περὶ ἐργη σιωπὴ, ποὺ ἀπασχολεῖ τὸ παρὸν ἄρθρο, νομίζω ὅτι εἶναι ἡ πολεμικὴ τοῦ Λουκᾶ ἀπέναντι στὴν Μαγεία καὶ τὴν πολεμικὴ ποὺ ἀσκοῦνταν ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν ὡς ἀπειλητικῆς δεισιδαιμονίας. Ἀναλυτικὰ:

- Οἱ Τάκιτος (Χρόν. 15.44.3) καὶ Πλίνιος ὁ Νεότερος (Επ. 10.96.8) παραδίδουν ὅτι τὸν Χριστιανισμό τὸν κατηγοροῦσαν ὡς δεισιδαιμονία ἢ καὶ ἀθεΐα (ἀφοῦ δέν θυσιάζαν στοὺς θεούς)¹⁵. Ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν Ἀπολογία (Απολογία) τοῦ Ἀπουλίου, οἱ κατηγορίες αὐτές ἐμπεριείχαν τὴν ὑπόψια ὅτι τὰ ἄσματα στίς εὐχαριστιακὰς Συνάξεις εἶναι μαγικὰ ἐπισημοὶ, τὰ δειπνα θυέστεια καὶ οἱ μίξεις οἰδιπόδειες. Πρόκειται γιὰ μομφές ποὺ συνήθως ἐκσφενδίζονται σὲ ὅ,τι ἕνας λαὸς θεωρεῖ ξένο-«βάρβαρο», καθὼς μάλιστα προέρχεται ἐξ Ἀνατολῶν (ὅπου ἐντοπιζοῦνται καὶ οἱ Χαλδαῖοι). Ὁ ἴδιος ὁ Πλίνιος ξεκαθαρίζει ὅτι οἱ ὕμνοι στὸν Χριστὸ δέν εἶχαν χαρακτηῖρα μαγικὸ, ὅπως καὶ γενικότερα οἱ Συνάξεις τῶν Χριστιανῶν. Στὴν Ἀπολογία τοῦ Ἀπουλίου (με

¹³ Ἀβραμῆα, ὁ.π., σσ. 28 κ.ε., 36, σημ. 4 (γιὰ τὸν γεωγραφικὸ ὄρο Ελλάς στὴν περιοχὴ τῆς Φθιώτιδας), ὅπου βιβλιογραφία.

¹⁴ Ἀβραμῆα, ὁ.π., σ. 127, σημ. 6, ὅπου βιβλιογραφία.

¹⁵ Βεβαίως ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ ἄλλους ἀντιμετωπιζόταν καὶ ὡς φιλοσοφικὴ σχολή, ἔστω καὶ ἂν ἐκτιμῆτο κατὰ βάσιν σὲ γυναῖκες καὶ χειρῶνακτες (Κέλσος 3.44β. 50. 55β).

τὴν ὁποία ὑπερασπίστηκε τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴν κατηγορία τῆς ἄσκησης ἐκ μέρους του μαγείας) καχύποπτη δὲν εἶναι μόνον ἡ χρῆσις τοῦ ἐσόπτρου ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰχθύος, ὅπως (καχύποπτη) εἶναι ἡ χρῆσις εἰκόνας-ἀγαλματιδίου ἑνὸς ποῦ ἀποκαλεῖται *Βασιλεύς*. Καὶ τὸ ψάρι (ὁ ἰχθύς) καὶ ὁ τίτλος «Βασιλεύς» γιὰ τὸν Ἐσταυρωμένο ἀποτελέσαν «στοιχεῖα ταυτότητας» τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ἐπιπλέον στίς παροικίες τῶν Πρωτοχριστιανῶν σέ ὅλη τὴν Οἰκουμένη, ἐξέχουσα θέσι εἶχαν οἱ γυναῖκες, οἱ ὁποῖες ἔνεκα τοῦ δέους ποῦ προκαλεῖ τὸ θῆλυ φύλο σέ συστήματα ἄκρως πατριαρχικά, ὅπως τὸ ρωμαϊκό, συχνά στιγματίζονταν ὡς μάγισσες / φαρμακίδες, ὅταν ὑπερέβαιναν τὰ «ὄρια» καὶ ἀποδεικνύονταν φορεῖς ὑπερφυσικῆς δυνάμεις, ὅπως συνέβαινε μέ τίς Προφῆτισες.

- Ὁ ἴδιος μεσοπλατωνικός ρήτορας τῆς Β' Σοφιστικῆς Ἀπουλλῖος διακρίνει τὴν θρησκεία ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονία, τὴν ὁποία ἐκτός τῶν ἄλλων ἀσκοῦν καὶ περιοδεύοντες λάτρεις τῆς Μεγάλης Θεᾶς «εὐνουχισμένοι» (-περιτετυμμένοι [!]). Στὴν δεύτερη κατηγορία ἐντάσσει καὶ τὸν Χριστιανισμό, ὁ ὁποῖος, χωρὶς νὰ ἔχει τὸ τεκμήριο τῆς ἀρχαιότητας (ὅπως ὁ Ἰουδαϊσμός), στό πρόσωπο μιᾶς ἀκόρεστης μοιχαλίδας, συζύγου ἑνὸς ἀρτοποιοῦ στόν Χρυσό ὄνο, λατρεύει ἀποκλειστικά τὸν ἕνα Θεό. Βεβαίως ἡ Ἀπολογία τοῦ Ἀπουλλῖου ἀποδεικνύει πόσο συνήθης καὶ σημαντικὴ ἦταν ἡ κατηγορία γιὰ μαγεία τοὺς πρώτους αἰῶνες μ.Χ.

- Οἱ Ἀπολογητὲς καὶ ἤδη καὶ τὸ δίτομο ἔργο τοῦ Λουκᾶ (*Εὐαγγέλιο καὶ Πράξεις*) προσπάθησαν νὰ πείσουν τὸ κοινὸ τους ὅτι στὴν περίπτωσι τοῦ Χριστιανισμοῦ συμβαίνει κάτι ἀδιανόητο γιὰ τὴν ἀρχαιότητα: ἡ σύνθεσι λατρείας καὶ φιλοσοφίας¹⁶. Μία λατρεία/θρησκεία ποῦ συνοδεύεται ἀπὸ λογικὴ ἐμβάθυνσι τοῦ ἀντικειμένου τῆς καὶ ἀνάπτυξι θεολογίας ποῦ ἀφορᾶ σέ ὅλα τὰ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ (μέσω τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατήχησις) καὶ ὄχι μόνον στοὺς πεπαιδευμένους συνιστᾶ μοναδικὸ φαινόμενο στὴν ἐποχὴ τῆς. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ θαυμασμός τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. ἐνώπιον χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ δὲν ἔχουν τὸ ὄπλοστάσι ἑνὸς λογίου, συμπεριφέρονται ὅπως οἱ φιλόσοφοι, ἀφοῦ τιθασεύουν τὰ πάθη καὶ δὲν φοβοῦνται τὸν θάνατο, ἐνῶ οἱ γυναῖκες συμπεριφέρονται ὡς ἄνδρες¹⁷, (δηλ. ἦταν *ἀνδρεῖες*).

¹⁶ Αὐτὴ ἡ σύνθεσι πραγματώνεται κατ' ἐξοχὴν μέ τοὺς Ἀπολογητὲς καὶ ἰδίως τὸν Ἰουστῖνο (*Διάλ.* 8). Πρὸβλ. Γαλβνοῦ (ἀπὸ τὴν Πέργαμο 129 - 199/217 μ.Χ.), *Περὶ Διαφορᾶς Σφυγιῶν* 2.4. 3.3.

¹⁷ Ἐνα ἄλλο μοναδικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ὁ ὑπερτοπικός οἰκουμενικός καὶ ταυτόχρονα διαδίκτυακός (διαδραστικός) χαρακτήρας του. Σέ ἀντίθεσι πρὸς τὰ κολλέγια οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίαι δημιούργησαν ὑπερτοπικὲς δομὲς, κάτι ποῦ πραγματώνεται ἀρχικά, μέ τίς παύλειες Ἐπιστολὲς καί, κατόπιν, μέ τίς Συνόδους. Αὐτὸ συμβαίνει διότι στόν Χριστιανισμό, ὅπου

Ένδεικτικό τῆς προσπάθειας πού κάνει ὁ Λουκᾶς ὥστε νά διαχωρίσει τόν Χριστιανισμό –τὴν Ὁδό ἀπὸ τὴν Μαγεία– (βλ. κατωτέρω τὰ σχετικά μὲ τὴν Ἐννοδιά), εἶναι ὅτι δέν μνημονεύει τὴν Προσκύνηση τῶν *Μάγων* κατὰ τὴ Γέννηση ἀλλὰ μόνον τῶν βοσκῶν-ποιμένων. Γνωρίζει καὶ ἀπορρίπτει ἐμφατικά τὴν πολεμική τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τοῦ Ἰησοῦ ὅτι μὲ τὴ δύναμη τοῦ Βάαλ-Ζεβούβ (*Λουκ.* 11, 15-19) ἐπιτελεῖ ἐξορκισμούς καὶ θεραπείες / ἰάσεις. Ἐπίσης μὲ ἐνάργεια ὑπογραμμίζει τὴν ἄσκηση Μαγείας ἀπὸ Ἰουδαίους, καὶ μάλιστα ἀπὸ «γιούς Ἀρχιερέα» (19, 14). Στὴν Ἔφεσο ἡ μεταστροφή στὸν Χριστιανισμό συνεπάγεται τὸ κάψιμο τῶν μαγικῶν βίβλων (*Πρ.* 19, 13-20). Βεβαίως, ἐν προκειμένῳ πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι γιὰ τοὺς ἐθνικούς ὁ Χριστιανισμός ἦταν καὶ αὐτός μιά «ιουδαϊκὴ αἵρεση». Ἦδη στοὺς Φιλίππους ὁ ἐξοστρακισμός τοῦ πνεύματος Πύθωνα ἀπὸ τὴν ἀνώνυμη μαντευομένη παιδίσκη προκαλεῖ τελικὰ σεισμό στὰ «θεμέλια» τῆς Μικρῆς Ρώμης (πού ἐθεωροῦντο οἱ Φίλιπποι). Μάλιστα ὁ ἐξορκισμός δέν πραγματώνεται ἄμεσα ἀπὸ τὸν Παῦλο, πιθανόν γιὰ νά μὴν δοθεῖ ἡ λανθασμένη ἐντύπωση ὅτι οἱ Κήρυκες καὶ τὸ Ὄνομα τοῦ Ἐσταυρωμένου εἶναι φορεῖς μαγικῆς ἐπιρροῆς. Ἦδη στὴν Κύπρο ὁ ἀγώνας μεταξὺ Παύλου καὶ Ἰουδαίου ἐξορκιστῆ Βαρισοῦ ἐνώπιον τοῦ Ρωμαίου ἀνθύπατου Σεργίου Παύλου (*Πρ.* 13, 6 κ.έ.) ἀποκτᾶ χαρακτηριστικὰ ἀρχετυπικῆς μάχης.

Ἡ Θεσσαλία ἐθεωρεῖτο κατὰ μία παράδοση γενέτειρα τοῦ θεραπευτῆ θεοῦ Ἀσκληπιοῦ¹⁸, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐξαιρετικὰ δημοφιλὴς στὰ αὐτοκρατορικά χρόνια, καθὼς «κατέκτησε» καὶ τὴν Ἐπίδαυρο καὶ τὴν Ἀθῆνα καὶ τὴν ἴδια τὴν Αἰώνια Πόλη. Ἀλλὰ πῶς σημαντικό ἦταν ὅτι στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἐθεωρεῖτο ὅτι στὴν Τρίκκη ὑπῆρχε τὸ ἀρχαιότερο καὶ μεγαλύτερο Ἀσκληπιεῖο¹⁹. Ἐπιπλέον, στὴν

διακηρύσσεται ἡ πίστι σὲ ἓνα Θεὸ προσωπικό, καὶ μάλιστα Πατέρα (γεγόνος πού δέν ἀπαντᾷ σὲ ἄλλα κινήματα τῆς ἐποχῆς), ἡ πολιτισμικὴ/ἐθνικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ταυτότητα δέν εἶναι ἄρρηκτα συνυφασμένες. Ἔτσι ἀναπτύχθηκε ἡ ἔννοια τῆς οἰκουμενικῆς ἱεραποστολῆς σ' ἓναν κόσμον ὅπου οἱ μεταστrophές δέν εἶχαν τὸ νόημα ἐγκόλπωσης μιάς παραδόσεως ἀλήθειας, ἀλλὰ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἐκάστοτε κατάλληλου ἱατροῦ.

¹⁸ Αναφέρεται ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς γεννήθηκε στὰ νερά τοῦ Ληθαίου, τὴν Τρίκκη, βλ. Στράβων 14.1.39: «...ἕτερος δ' ἐστὶ Ληθαῖος ὁ ἐν Γορτύνῃ καὶ ὁ περὶ Τρίκκην, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀσκληπιὸς γεννηθῆναι λέγεται, καὶ ἔτι ἐν τοῖς Ἐσπερίταις Λίβυσι». Βέβαια σὲ ἄλλη θεσσαλικὴ παράδοση θεωρεῖται υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Κορωνίδας στὴ Λακέρεια, κοντὰ στὴ Λάρισα καὶ τὴ Βοιβηίδα λίμνη Mili Maria, *Religion and Society in Ancient Thessaly*, Oxford University Press, Oxford 2015, σ. 145. Γιὰ τὸν Ἀσκληπιὸ ὡς πανθεσσαλικὴ θεότητα, βλ. *Mili*, ὁ.π., σσ. 253-256.

¹⁹ Στράβων 9.5.17: «ἔστι δ' ἡ μὲν Τρίκκη, ὅπου τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἀρχαιότατον καὶ ἐπιφανέστατον». Πρβλ. Staehlin, Fr., *Ἡ Ἀρχαία Θεσσαλία*, Ἐκδ. Οἶκος Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2002 [1924], σσ. 218-219, ὅπου πηγές: Τζιαφάλιας Ἀθανάσιος, «Ἀσκληπιεῖο Τρίκκης: μῦθος ἢ πραγματικότητα», *Τρικκαλινὰ* 8 (1998), σσ. 171-218, 176.

Τρίκκη, κατά τόν ποιητή Ίσυλλο (περ. 300 π.Χ.), υπήρχε ἄδυτο σέ κοινή λατρεία μέ τόν Ἀπόλλωνα Μαλεάτα, ἀσκεῖτο δηλαδή μυστηριακή λατρεία²⁰. Ὡς ἐκ τούτου, θά εἶχε πολὺ ἐνδιαφέρον γιά ἕναν γιατρό ὅπως ὁ Λουκάς, ὁ ὁποῖος «ἀγνοεῖ» ὅλα αὐτά τά περὶ Ἀσκληπιοῦ, ὅπως καί τό ἐξίσου μεῖζον γεγονός ὅτι ὁ Ἱπποκράτης τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων καί πατέρας τῆς ἱατρικῆς, ἔζησε καί πέθανε στό κέντρο τῆς Θεσσαλίας, τήν Λάρισα²¹. Ἐν συνόψει στήν Θεσσαλία συνέβαινε κάτι περισσότερο ἀπό τά καθιερωμένα ὅπου ἕνα ἐπιστημονικό ἀντικείμενο, ὅπως ἡ ἱατρική (μουσική, ἀθλητισμός κ.ο.κ.), ἔχει ρίζες στήν θρησκεία ἢ εἶναι μέρος τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου.

«Τό ὄνομα τῆς Θεσσαλίας εἶχε γίνει πλέον παροικιῶδες. Καί αὐτό ὀφειλόταν ἀφ' ἑνός στά δηλητηριώδη βότανα τοῦ Πηλίου καί ἀφ' ἑτέρου στή δύναμη τῶν μάγων (σημείωση δική μου: μαγισσῶν), πού ἄγγιζε αὐτήν τῶν θεῶν²². Στήν πεδινή Θεσσαλία (Πελασιγίωτιδα) μέ κέντρο τήν πόλη των Φερῶν εἶχε ἀναπτύχθῃ ἡ λατρεία τῆς τοπικῆς θεᾶς τῆς μαγείας, τῆς Ἐννοδίας (ἢ Φεραιᾶς θεᾶς ἢ Ἐκάτης)²³. Ἡ μυθολογία ἔχει προσφέρει τήν αἰτιολογία τῆς ἀνάπτυξης

²⁰ Ίσυλλος ὁ Ἐπιδάυριος, *παιάν εἰς τόν Ἀπόλλωνα καί Ἀσκληπιό*, 32: «Οὐδέ κε Θεσσαλίας ἐν Τρίκκηι πειραθεινός/ εἰς ἄδυτον καταβάς Ἀσκληπιοῦ, εἰ μὴ ἀφ' ἀγνοῦ /πρῶτον Ἀπόλλωνος βομοῦ θύσαις Μαλεάτα». *Τζαφάλιας*, σ. 176, ὅπου βιβλιογραφία. *Mili*, ὁ.π. σ. 146. Πρβλ. Alice Walton, *Ἀσκληπιός. Ἡ λατρεία τοῦ Ἑλλῆνα θεοῦ τῆς ἱατρικῆς*, Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 2007 [Ithaca 1894], σ. 63 κ.έ.

²¹ Γιά τό Ἀσκληπιεῖο Λαρίσης, ὅπου ἔδρασε ὁ Ἱπποκράτης, βλ. Helly Bruno, «Ἡ ὁδός Λαρίσης - Γυρτώνης - Τεμπῶν στήν ἀναζήτηση τοῦ τάφου τοῦ Ἱπποκράτη», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 24 (1993), σσ. 3-17, ὅπου πηγές καί βιβλιογραφία.

²² Ἀντίθετα ἀπό τό Πίλιο, πού περιγράφεται ὡς τόπος θεραπείας, ἡ Θεσσαλία ἦταν πάντα γνωστή γιά τή μαγεία καί τή γοητεία τῆς. Οἱ πρακτικές τῆς μαγείας ἀποσκοποῦσαν στή γονιμότητα, στή θεραπεία, στή ζωὴ καί στόν θάνατο. Ἡ μαγεία συχνά εἶχε θεραπευτικά χαρακτηριστικά καί ἄλλοτε βλαπτικά. Σέ ὅλη τήν ἀρχαιότητα θεραπευτές, φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καί λαϊκοί, ἦρθαν ἐδῶ γιά νά βιώσουν τή μαγική γῆ. Ὁ Πυθαγόρας ταξίδεψε ὡς ἐδῶ, ὅπως καί ὁ Ἱπποκράτης, πού παρέμεινε μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του καί πέθανε στή Λάρισα τό 377 π.Χ. Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς μαγείας στή Θεσσαλία ἀποδιδόταν στόν μῦθο τῆς Μήδειας. Σύμφωνα μ' αὐτόν, ὅταν ἡ Μήδεια διέσχισε μέ τόν Ἴασονα τή Θεσσαλία, ὁ σάκος τῆς, πού περιεῖχε διάφορα βότανα, ἔσπασε σκορπίζοντας τοῦς μαγικούς-θεραπευτικούς σπόρους. Ἐδῶ ἡ μυθική παράδοση ἀπηχεῖ τήν ἱστορική βεβαιότητα ὅτι ἡ μαγεία πέρασε στόν ἑλλαδικό χῶρο ἀπό τοῦς ἀνατολικούς πολιτισμούς. Ἡ Μήδεια ἦταν θεραπεύτρια καί μάγισσα, πού ἔφερε μαζί τῆς τίς ἀρχαῖες γυναικεῖες παραδόσεις τῶν βοτάνων καί τῆς μαγείας ἀπό τήν πατρίδα τῆς, τήν Κολχίδα τῆς Μ. Ἀσίας. Ἔτσι οἱ μάγισσες «φαρμακίδες» μέ τή μεγαλύτερη φήμη στήν Ἑλλάδα ἦταν ἐκεῖνες τῆς Θεσσαλίας, πού κατά τήν παράδοση ἦταν τόσο ἰσχυρές, ὥστε «κατέβαζαν τό φεγγάρι ἀπό τόν οὐρανό καί τό φυλάκιζαν γιά νά τίς βοηθήσει στίς μαγικές τελετουργίες τους ἢ προκαλοῦσαν ἔκλειψη ἡλίου καί, ἐπομένως, εἶχαν τή δύναμη νά παρεμβαίνουν στήν ὁμαλί πορεία τῶν φαινομένων τῆς φύσης. Ἀνώτερή τους μπορούσε νά εἶναι μόνον ἡ μοῖρα». <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=878401382173533&id=595749873772020&set=a.602598176420523&locale=el GR>

τῆς μαγείας στή Θεσσαλία: Ὁ μῦθος τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, τοῦ Ἰάσωνα καί τῆς μάγισσας Μήδειας, ταυτιζόταν μέ θεόπτητες καί στοιχεῖα σχετικά μέ μαγεία, –οὐράνια, ἐπίγεια ἢ ὑποχθόνια–, ὅπως τί σελήνη, τίν Ἄρτεμιν, τίν Ἑκάτη, τίν Περσεφόνη. Οἱ δεσμοί τῆς Μήδειας μέ τί Θεσσαλία φανερόνται καί ἀπό τό ὄνομα *Θεσσαλός*, τοῦ γεννίτορα τῶν Θεσσαλῶν, πού ἐθεωρεῖτο γιός τῆς Μήδειας καί τοῦ Ἰάσωνα. Καί ἡ Θεσσαλία εἶναι ἡ μόνη περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας, ὅπου ὁ Ἑρμῆς Χθόνιος εἶχε τὴν ἐπικλήσιν του καί τὴν παράστασίν του πάνω στὶς ἐπιτύμβιες στήλες». Ἐκεῖ στὴν Ὑπάτη, ἔνεκα τῆς περιέργειας καί τῆς παράδοσίν του στὶς ἡδονές, ὁ Λούκιος μεταμορφώνεται σέ ὄνο²⁴. Ἄς μὴν *ξεχνᾶμε ὅτι κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἡ ἰατρικὴ καί ἡ μαγεία, μέσῳ τῆς βοτανικῆς, ἦταν πολὺ κοντά. Θὰ λέγαμε ὅτι ἡ ἐπιστῆμιν σέ πολλὰ τῶν περιπτώσεων ἐπικάλυπτε τὴν δεισιδαιμονία καί ἀντιστρόφως. Γιὰ ὀρισμένους ἐρευνητὲς τούτη ἡ περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας ἦταν ἓνα ἀρχαῖο πέρασμα γιὰ ἐκείνους πού ταξίδευαν βόρεια, προκειμένου νὰ βιώσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὶς σαμανικὲς τελετουργίες τῶν νομαδικῶν φυλῶν. Ὅταν ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὶς περιπέτειές τους μέ αὐτὲς τὶς νομαδικὲς φυλές, πιθανῶς, ἔφερναν στὴν περιοχὴ –μέσῳ τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ἐμπειρίας– τὶς πρακτικὲς αὐτῶν τῶν σαμάνων²⁵. Σημειωτέον ὅτι ἡ Θεσσαλία ἐντοπίζεται στὴ «σκιά» τοῦ «Ὀλύμπου», τῆς ἔδρας τοῦ Δωδεκάθεου, πλησίον στὴν «ἔδρα τῆς μαντικῆς» (Δελφούς) καί στό «μεταξύ» τῆς Θράκης («πατρίδας τοῦ ἐκστασιασμοῦ») καί τῆς πόλεως τῆς Σοφίας, Ἀθήνας.*

Εἶναι ἄξιο ὑπογραμμίσεως ὅτι ὁ Ἰάσων (< ἰάομαι. Πίνδαρος *Πύθ.* 4.119), ὁ ὁποῖος συνδράμει τὸν Παῦλο στὴν Θεσσαλονίκη, εἶναι ἑλληνικὸ ὄνομα, πού

²³ Γιὰ τὴν Ἐνοδιά, τὴν θεὰ τῶν ὁδῶν, βλ. σχετικὰ τὴν διδ. διατριβή: Χρυσοστόμου Παῦλος, *Ἡ Θεσσαλικὴ θεὰ Ἐνοδιά ἢ Φεραία θεὰ*, Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ- Δημοσιεύματα Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου ἀρ. 64, Ἀθήνα 1998, σ. 187 κ.έ. ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἦδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. π.Χ. εἶχε γίνῃ προσπάθεια ἐξανθρωπισμοῦ τῆς μέ τὴν σύγκρισί τῆς (θεοκρασία) μέ τὴν Ἄρτεμιν καί Ἄρτεμιν Ἐνοδιά. Ἐπίσης στὸν ἐπίσημο βωμὸ τῶν «Ἐξὶ Θεαινῶν» τῶν Φερῶν ἡ Ἐνοδιά παίρνει τὴν θέσιν τῆς Ἄρτεμιν δίπλα ἀπὸ τὴν Δίμπτρα, τὴν μητέρα τῆς, βλ. Χρυσοστόμου Παῦλος, «Ἐν(ν)οδία, Ἐνοδιά Ἑκάτη, Ἑκάτη Ἐνοδιά», *Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας, 1975-1990. Ἀποτελέσματα καί προοπτικὲς. Πρακτικὰ Διεθνῶς Συνεδρίου*, Λυών 17-22 Ἀπριλίου 1990, τόμ. Β', Ἀθήνα 1994, σσ. 339-346, 340, 343, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ Ἐνοδιά, κατέχοντας κεντρικὴ θέσιν στό σύνολο ἀλλὰ καί τί θέσιν τῆς Ἄρτεμιν ἀπὸ τό Δωδεκάθεο, εἶναι δίπλα στὴ μητέρα τῆς Δίμπτρα.

²⁴ Πρὸβλ. Walsh, P. G. 2000. *Ἡ ῥωμαϊκὴ Μυθιστορία, τὰ Σατυρικά τοῦ Πετρωνίου καί οἱ μεταμορφώσεις τοῦ Ἀπουλίου*. Μετ. Σ. Παναγιωτάκης. Ἀθήνα. Ὁ συγγραφεὺς μάλιστα θεωρεῖ ὅτι οἱ Μεταμορφώσεις τοῦ Ἀπουλίου ἀσκοῦν κριτικὴ στὸν Χριστιανισμὸ.

²⁵ https://www.facebook.com/photo.php?fbid=878401382173533&id=595749873772020&set=a.602598176420523&locale=el_GR

ἀνακαλεί τή δημοφιλή στά ἑλληνορωμαϊκά χρόνια Ἀργοναυτική ἐκστρατεία καί τόν γνωστό πρωταγωνιστή της ἀπό τήν Ἰωλκό (γι' αὐτό καί ἦταν ἀγαπητό ὄνομα στή Θεσσαλία). Χρησιμοποιοῦνταν ἀπό Ἰουδαίους τῆς Διασπορᾶς ἀντί τοῦ Ἰησοῦ²⁶ (πρβλ. ἀρχιερέας Ἰάσων *Α' Μακ.* 8, 17. *Β' Μακ.* 1, 7. 4, 7-10. *Ἰώσ. Ἄρχ.* 12.5.1). Αὐτό ὅμως συνεπάγεται καί μία σύγχυση στίς ιδιότητες τῶν δύο προσώπων. Ἄς μῖν λησμονοῦμε ἐπίσης ὅτι καί τό ΧΡΗΣΤΟΣ (μέ ἦτα) ἀπαντᾷ συχνά σέ ἐπιτύμβιες πλάκες τῆς Θεσσαλίας σέ συνδυασμό μέ τό ΧΑΙΡΕ, μέ ὄλους τοὺς συνειρμούς πού μπορεῖ αὐτή ἡ φράση νά δημιουργήσει μέ τό Πρόσωπο τοῦ ἀναληφθέντος καί δοξασθέντος στά δεξιά τοῦ Πατρός, Ἰησοῦ Χριστοῦ: ΗΡΩΣ ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ. Πρόκειται γιά ἐπιγραφή πού ἀρχικά συνδεόταν μέ τόν ἀφηρωισμό / «ἀποθέωση» τοῦ νεκροῦ.

Ὁ προμνημονευθεῖς «Ρωμαῖος» (στήν πολιτεία) συγγραφέας, ὁ Λούκιος Ἀπουλίου, στό ἔργο του «Ὁ Χρυσός Ὄνος» (τίτλος πού πρωτοσυναντᾶται στόν ἱερό Αὐγουστῖνο), ἀναπτύσσει (διασκευάζει) ἕνα προγενέστερο ἔργο πάλι ἐνός Λούκιου ἀλλά ἀπό τήν Πάτρα (Φώτιος, Βιβλιοθήκη, cod. 129)²⁷. Ὁ Ἀπουλίου μαθήτευσε καί στήν Ἀθήνα σέ «συγγενῆ» τοῦ Πλουτάρχου, ὁ ὁποῖος ἦταν Βοιωτός (πλησίον τῆς Θεσσαλίας). Πρόκειται μᾶλλον γιά αὐτοβιογραφία του Ἀπουλίου, ὁ ὁποῖος τελικά ἀνακαλύπτει τή θεραπεία στήν Κόρινθο καί τήν ἐορτή τῆς Μεγάλης Μπτέρας Ἰσιδος.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἕνας ἄλλος συγγραφέας πού συνδέεται ἐπίσης μέ τό Λούκ*, ὁ Λατῖνος ποιητής Μάρκος Λουκανός (*Marcus Annaeus Lucanus*, 3 Νοεμβρίου 39-30 Ἀπριλίου 65), ἐπίσης συνδέει τήν ἐκβαση μιᾶς σπουδαίας μάχης γιά τό μέλλον τῆς Pax Romana μέ Θεσσαλή μάγισσα: στό ἔπος *Φαρσάλια* καί τήν ἀναφορά του στόν ἐμφύλιο πόλεμο ἀνάμεσα στόν Πομπήιο καί τόν Ἰούλιο Καίσαρα, τοῦ ὁποῖου ἡ κρισιμότερη φάση του διεξήχθη στήν πεδιάδα τῆς Φαρσάλου: *ὁ γιός τοῦ Πομπήιου, τήν παραμονή τῆς κρίσιμης μάχης τοῦ 48 π.Χ., συμβουλευτήκε τήν Ἐριχθῶ. Ἡ Ἐριχθῶ, σέ ἀντίθεση μέ ἄλλους μάγους ἤ μάντις, πού ὀδηγοῦσαν τοὺς ἐνδιαφερόμενους στόν κάτω Κόσμο γιά νά πληροφορηθοῦν ὅ,τι ζητοῦν, φέρνει στόν πάνω κόσμο, ἀνάμεσα στούς ζωντανούς, ἕνα πτώμα πού μέσῳ τῆς νεκρομαντείας τό... ἐμυρχώνει καί ἐκεῖνο*

²⁶ Στήν κατηγορία πού ἐκτοξεύεται στίς Πράξεις ἴσως γίνεται ἕνα σχετικό λογοπαίγνιο μεταξύ τῶν δύο προσώπων. Βεβαίως δέν γνωρίζουμε ἐάν ὁ *θαυμαστός ἀνήρ* ἦταν Ἰουδαῖος ἢ Ἕλληνας. Ταυτίζεται, ἄραγε, μέ τόν συγγενῆ τοῦ Παύλου πού μνημονεύεται στό *Ρωμ.* 16, 21: *Ἀσπάζεται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου καί Λούκιος καί Ἰάσων καί Σωσίπατρος οἱ συγγενεῖς μου.*

²⁷ Henry R., *Photius, Bibliothèque*, tome II. *Codices* 84-185, Paris 1960, σ. 103.

μέ τη σειρά του προφητεύει για τό άποτέλεσμα τής μάχης. Βέβαια, από ιστορικούς τό κείμενο κρίνεται υπερβολικό ή φανταστικό, δείχνει όμως μέ σαφήνεια τίν εξάπλωση τής μαγείας στόν θεσσαλικό χῶρο²⁸.

Πρέπει νά σημειωθεί ότι ή τοπική λατρεία τής Φεραίας θεᾶς τής μαγείας παρακμάζει, ὅποτε συνδέεται ἄμεσα καί μέ τίν τελική παρακμή ἐπί τοῦ Αὐγούστου τής πόλεως τῶν Φερῶν, παρ' ὅτι αὐτή εἶχε δοθεῖ στόν Αὐγουστο ὡς ἰδιοκτησία του. Προφανῶς ὁ Αὐγουστος, πού σύγκρινε τόν ἑαυτό του μέ τόν Απόλλωνα, θεό τοῦ φῶτός καί τῶν ἀνοικτῶν δρόμων, δέν ἐνδιαφέρθηκε γιά τίν τύχη τοῦ λατρευτικοῦ κέντρου τής Ἐννοδίας στίς Φερές, οὔτε τό ἐνέταξε στήν αὐτοκρατορική λατρεία, ή ὁποία οὕτως ή ἄλλως ἦταν ἀνύπαρκτη στίς Φερές²⁹. Ἀνεκαθεν, ἐξάλλου, οἱ στρατοκράτες Ρωμαῖοι εἶχαν ἀπέχθεια ή καί φόβο σέ μία ἀνεξέλεγκτη τοπική λαϊκή-μαγική θρησκεία, οὐσιαστικά ἐκτός νόμου³⁰. Θεωρήθηκε μάλιστα ἀπό τούς Ρωμαίους ή θεσσαλική μαγεία ἕνα δείγμα τής πολιτισμικῆς ἀπόστασης πού ἔτρεφαν οἱ Ρωμαῖοι πρὸς τούς Ἕλληνες ἀκριβῶς γιά νά μὴν ταυτισθοῦν πολιτιστικῶς ἀπόλυτα μαζί τους³¹. Ὁ Αὐγουστος δέν εὐνόησε τίν λατρεία τής Ἐννοδίας / Φεραίας θεᾶς, αὐτό εἶναι παραπάνω ἀπό σίγουρο! Ὅποτε μπορεῖ νά φαντασθεῖ κάποιος ὅτι ἐνδεχομένως κάτι ἀνάλογο μπορεῖ εἶχε ὑπόψη του καί ὁ Παῦλος. Διλαδή σπίν οὐσία δέν θά ἤθελε νά 'ἀνακατευτεῖ' μέ κακόφημες ἀντιλήψεις, ἄσχετα ἂν ή θεσσαλική μαγεία ἀπό ἕνα σημείο καί πέρα ἀποτελεῖ λογοτεχνικό τόπο. Δείγμα ἐπιφύ-

²⁸ https://www.facebook.com/photo.php?fbid=878401382173533&id=595749873772020&set=a.602598176420523&locale=el_GR

²⁹ Γουλούλης Στ., «Οἱ Φεραὶ τής Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καί τό βυζαντινό Βελεστίνο: χῶρος, δρόμοι, οἰκισμοί», *Ἡ Διεθνῆς Συνέδριο «Φεραὶ-Βελεστίνο-Ρήγας»*. Ἀρχαιολογία - Ἱστορία - Λαογραφία περιοχῆς Δήμου Ρήγα Φεραίου, Βελεστίνο, 5-7 Μαΐου 2023 (ὑπό ἔκδοσιν).

³⁰ Γουλούλης, «*Οἱ Φεραὶ*», ὅ.π., ὅπου σχολιάζεται πὸς οἱ Ρωμαῖοι μέ τόν Κορνίλιο νόμο (81 π.Χ.) περιελάμβαναν σέ καθεστῶς διώξεως καί τί μαγεία. Ἐνας τέτοιος 'μάγος' στί Ρώμη, ὁ Ἀναξίλαος ὁ Λαρισαῖος, εἶχε ἀπελαθεῖ ἀπό τόν Αὐγουστο τό 28 π.Χ. ταυτόχρονα μέ τίν καύση πολλῶν μαγικῶν βιβλίων, βλ. Graf Fritz, *Ἡ Μαγεία σπίν ἑλληνορωμαϊκῆ ἀρχαιότητα*, ΠΕΚ, Ἡράκλειο 2009, σσ. 47-48 (Ἀναξίλαος), σσ. 53-54 (Κορνίλιος νόμος), σ. 226 κ.έ. (Λουκανός γιά Θεσσαλές μάγισσες), σσ. 235-236. Γιά τί διαβόητη μαγεία καί τίς μάγισσες τής Θεσσαλίας, ή ὁποία φτάνει στό σημείο νά ἀποτελεῖ λογοτεχνικό τόπο (διλαδή υπερβολῆς), ὅπως π.χ. ή ἴδια ή διήγησι τοῦ Λουκίου ἢ Ὀνου τοῦ Λουκιανοῦ καί τοῦ Ἀπουλίου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁπαδός τής Ἴσιδας καί ἀποστρέφεται τίν μαγεία, βλ. *Mili*, ὅ.π., σσ. 267 κ.έ., σσ. 285-290, ὅπου πηγές καί βιβλιογραφία. Παύλου Νικολάου, «"Θετταλαὶ Φαρμακίδες". Χαρακτηριστικά μᾶς 'φανταστικῆς κοινότητας' τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου», *Θεσσαλικά Μελετήματα* 11 (2021), σσ. 343-348.

³¹ Βανχάγκεντορεν Κούν, «Οἱ μάγισσες τής Θεσσαλίας: Μιά ἀρχαία παράδοσι», *1ο Συνέδριο Ἱστορίας καί Πολιτισμοῦ τής Θεσσαλίας, Πρακτικά Συνεδρίου, 9-11 Νοεμβρίου 2006*, τόμος Ι, [2008], σσ. 169-175.

λακτικότητα του Παύλου προς τοπικά συστήματα μπορεί να θεωρηθεί ή ψευδολογία των Κρητών (*Πρός Τίτον*, 1, 12).

Συμπεράσματα

Συνεπώς, νομίζω ότι η απάντηση στο ερώτημα του τίτλου αυτής της Έργασίας, είναι συνοπτικά η εξής: Ο Λουκάς και ως ιατρός των αυτοκρατορικών χρόνων (ό οποίος γνώριζε την άμεση συνάρτηση στην εποχή του της ΐασης με την μαγεία και αυτής με τά πολύ διαδεδομένα μυστήρια³²) δέν ήθελε νά συσχετίσει τόν Χριστιανισμό με την μαγεία, την όποία κατ' έξοχίν μέσω των κραταιών όνομάτων του Γιαχβέ άσκοϋσαν στή Μεσόγειο οί ΐουδαίοι. Ο ΐδιος ό Παϋλος στήν *Πρός Τίτον* έπιστολή (τήν όποία κατά τήν άποψη, πού έχω διατυπώσει στο Ύπόμνημα τής *Α΄ Τιμόθεον* και άφορᾶ και στίς τρεις Ποιμαντικές, καταγράφηκε από τόν Λουκά) προτίθεται νά ξεχειμωνιάσει στή Νικόπολη τής Ήπείρου (3,10) και ὄχι στήν Θεσσαλία (όπου τό τοπόσημο από όπου ξεκίνησε ή «συμβολική» στά ρωμαϊκά χρόνια Άργοναυτική έκστρατεία). Έν προκειμένῳ βέβαια, πρέπει νά συνυπολογιστεί τό γεγονός ότι ό Παϋλος (όταν δέν διωκόταν) προτιμοϋσε νά έπισκεπτεται κατά τίς περιοδείες του πόλεις (και ὄχι χωριά) οί όποίες ήταν κέντρα Καισαρολατρίας (όπως ήταν και ή Νικόπολις), ὡστε νά αντιπαραβάλλει τόν άληθινό Κύριο-Υίο του Θεοϋ: τόν Έσταυρωμένο. Αυτή όμως ή παρατήρηση δέν μπορεί νά απαντήσει γιατί, ένῶ με τόν ὄρο «Ελλάδα» ύποσημαίνεται στίς *Πράξεις* ή διέλευση του Παύλου από τήν Θεσσαλία, δέν έπισημαίνεται κανένας σταθμός και δέν μαρτυρείται καμμία συνεισφορά στή λογεία – τόν έρανο των παύλειων έθνικων Έκκλησιων στή Μπτέρα Σιών.

³² *Αβαγιανού*, ὁ.π., σσ. 65-105, έδῶ 80: *Σχέση μαγείας και μυστηρίων*. Είναι πολύ δύσκολο νά διακρίνουμε μεταξύ άποκάλυψης (μαγείας) και μύησης. Η άποκάλυψη δέν είναι τίποτα άλλο παρά ή μύηση από τό πνεϋμα των νεκρων, τόν δαίμονα τής ΐδιας οικογένειας. Τά μυστήρια περιέχουν μαγικά στοιχεία. Αυτή ή άποκάλυψη από μύηση, πού μοιάζει νά προέρχεται από τή μαγεία, δικαιολογεί και εξηγεί τί διατήρηση των παραδόσεων μαγείας σε περιοχές, όπου άνθίζει ή μαγεία. Ο μάγος δέν συμπεριφέρεται διαφορετικά από ένα μύστη μᾶς μυστηριακής λατρείας: και οί δύο έχουν τήν άξίωση μᾶς ιδιαίτερης σχέσης με τούς αντίστοιχους θεούς τους, βασιμιένης πάνω στή γνώση, πού έχει άποκαλυφθεί σε αϋτούς – αϋτό μπορεί νά εξηγήσει γιατί μέρη των μυστηριακων ιεροτελεστιων είχαν περιληφθει στίς προσευχές των μαγικων παπύρων. Παράδειγμα: ή επίκληση του Έρμη στίς προσευχές και στίους καταδέσμους των μαγικων Παπύρων τής Αιγύπτου.

